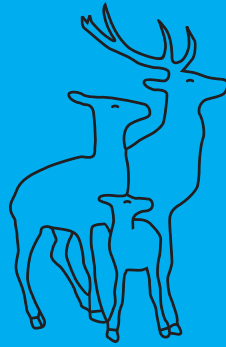

Birleşmiş Milletler
Çocuk Hakları Komitesi'nin
Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin
Genel Yorumları
2001 – 2006

**INTERNATIONAL
CHILDREN'S CENTER**

**Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin
Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin
Genel Yorumları
2001 – 2006**

ICC

Nisan 2006, Ankara

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iv
Eğitimin Amaçları (Genel Yorum I - 2001)	1-1 – 1-7
Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Kuruluşlarının Çocuk Haklarının Yaygınlaştırılmasındaki ve orunmasındaki Rolü (Genel Yorum II - 2002)	2-1 – 2-7
HIV/AIDS ve Çocuk Hakları (Genel Yorum III - 2003)	3-1 – 3-12
Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi (Genel Yorum IV - 2003)	4-1 – 4-10
Çocuk Hakları Sözleşmesi Genel Uygulama Önlemleri (Genel Yorum V - 2003)	5-1 – 5-18
Refakatsiz ve Ayrılmış Çocuklarla İlgili Olarak Menşe Ülkeleri Dışında Gözetilecek Hususlar Genel Yorum VI - 2005)	6-1 – 6-24
Çocuk Haklarının Erken Çocukluk Döneminde Yaşama Geçirilmesi (Genel Yorum VII - 2005)	7-1 – 7-18

KISALTMALAR

AIDS	: Acquired Immunodeficiency Syndrome
BM	: Birleşmiş Milletler
CAT	: BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi
CEDAW	: BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi
CRC	: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme (Çocuk Hakları Sözleşmesi)
CYBH	: Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar
GC	: Genel Yorum
HDK	: Hükümet Dışı Kuruluş
HIV	: Human immunodeficiency virus
ICC	: Uluslararası Çocuk Merkezi (International Children's Center)
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
IESCR	: Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi
OPSA	: Çocuk Asker İhtiyari Protokolü
OPSC	: Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu, Çocuk Pornografisi İhtiyari Protokolü
PRSP	: Yoksulluğu Azaltma Strateji Metinleri
SWAP	: Sektörel Kalkınma Yaklaşımları
UİHK	: Ulusal İnsan Hakları Kurumları
UNAIDS	: BM HIV/AIDS Ortak Programı
UNESCO	: BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
BMMYK (UNHCR)	: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: BM Çocuklara Yardım Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

Ö N S Ö Z

Çocukluk döneminin tanımını yapan, çocuğun her durum ve koşulda Yüksek Yararı'nı öngören, çocuk haklarının gözetilmesinde asgari standardı tespit eden; çocukların kendileriyle ilgili kararlarda görüş bildirmelerini ve görüşlerinin saygı görüp dikkate alınmasını belirten Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasından bu yana 17 yıl geçmiştir.

Başlangıcı 20. yüzyıla dayanan, çocuk haklarının uluslararası ortamda korunup gözetilmesini belirleyen uluslararası insan hakları belgeleri ile girmiş olduğumuz yeni Binyıl'da çocuklarımızı korumağa çalışıyoruz. Böylelikle uluslararası topluluğun ortak değerlerinin birleştirdiği, erkek, kadın ve çocuk bütün insanlar için barış ve insana yakışır standartların varolduğu bir dünyanın gerçekleşmesini umut ediyoruz.

Bir Devlet, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladığında, uluslararası hukuk çerçevesinde, bunu uygulama yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır. Uygulama, taraf Devletlerin, Sözleşme'de çocuklara tanınan bütün hakların kendi egemenlik alanlarında yaşama geçirilmesini sağlayacak önlemleri aldıkları süreçtir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 4. Madde'si taraf Devletlerden, Sözleşme'de yer alan hakların yaşama geçirilmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri almalarını talep etmektedir. Sözleşme'ye göre uygulamada esas yükümlülük Devlet'e ait olmakla beraber, çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde, toplumun tüm kesimlerinin ve çocukların katılımının sağlanması da gereklidir. Burada, iç hukukun tamamının, Sözleşme ile tam uyum halinde olmasının sağlanması, Sözleşme'de yer alan ilkelerin ve hükümlerin doğrudan doğruya ve gerektiği gibi uygulanması önemlidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi yukarıda söz edilenlere ek olarak, etkili bir uygulama için gerekli önlemleri belirlemiştir. Bunların arasında hükümette, parlamentoda, yargıda ve her kademedede özel yapılanmanın ve izleme sistemlerinin oluşturulması ve ilgili eğitim ve diğer etkinlikler de yer almaktadır.

Çocuk Hakları Komitesi, taraf Devletlerin Sözleşme uyarınca ilettikleri raporları periyodik olarak incelerken, 'Genel Uygulama Önlemleri' adını verdiği başlığa özel bir dikkat göstermektedir. Komite, incelemeleri sonucunda açıkladığı sonuç gözlemlerinde genel önlemlere ilişkin somut tavsiyelerde bulunmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi'nin ilgili taraf Devletlerden beklediği, bir sonraki periyodik raporunda, bu tavsiyelerle ilgili hangi somut girişimlerde bulunduğu belirtilmesidir. Sözleşme'nin 45. Maddesi'nin (d) bendinde 'Komite, bu Sözleşme'nin 44. ve 45. maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan her taraf Devlete gönderilir ve şayet varsa, taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurul'un dikkatine sunulur.' ifadesi yer almaktadır.

Dolayısıyla Genel Yorumlar'ın Sözleşme'nin maddelerinin anlaşılması ve izlenmesi açısından ne denli önemli olduğu da görülmektedir.

Genel Yorumlar çocuk haklarının yorumlanması, uygulanması ve çocukların korunması ile ilgili standart çerçeve oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirirken Devletlerle ve onların gözlemci kuruluşlarıyla da mevcut standartların geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle ülkelerdeki kanun yapımcıları ve tüm uygulayıcılar için bir kılavuz niteliğindedir.

Uluslararası Çocuk Merkezi (International Children's Center, ICC), kullanıcıları için çok önemli birer rehber olduğunu düşündüğü Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Çocuk Komitesi'nin yayınladığı 'General Comments' dokümanlarının Türkçe versiyonunu sizlerle paylaşmaktan onur duymaktadır. Ayrıca bu yayınların ilk dağıtımının 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı Haftası etkinlikleri içinde düzenlediğimiz ve B.M. Çocuk Komisyonu üyesi Sayın Nevana Vuckovic Sahovic'in de katılacağı "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin Uygulanmasının İzlenmesi Sempozyumu"nda yapılacağından da mutluluk duymaktadır.

Tüm dünya çocuklarının, hakları olan, refah ve mutluluk içinde yaşayabilecekleri bir ortama kavuşmaları umuduyla.

Prof. Dr. Münevver Bertan
Genel Müdür

Gülgün Müftü
Çocuk Hakları Proje Yürütücüsü

Eğitimin Amaçları

GENEL YORUM

1

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 1

Eğitimin Amaçları

Madde 29 (1)

2001

Çocuk Hakları Sözleşmesi. Madde 29 (1)

"1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

"(a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;

"(b) insan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Şartı'nda benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

"(c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

"(d) Çocuğun anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

"(e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi."

Ek

GENEL YORUM 1 (2001): EĞİTİMİN AMAÇLARI

Madde 29 (1)'in önemi

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 29 paragraf 1, çok önemli uzantılara sahiptir. Burada yer alan ve bütün taraf Devletlerin üzerinde anlaştıkları eğitimin amaçları, Sözleşme'nin temel değerini yaygınlaştıracak, destekleyecek ve koruyacak içeriktedir: her çocukta doğuştan gelen insanlık onuru ve her çocuğun eşit ve geri alınması mümkün olmayan hakları. Madde 29 (1)'in beş alt paragrafında sıralanan bu amaçların hepsi çocuğun insanlık onurunun ve haklarının tanınmasıyla doğrudan ilişkilidir ve gene hepsi çocuğun özel gelişme gereksinimleri ile gelişim halindeki yeteneklerinin çeşitliliğini dikkate almaktadır. Bu amaçlar: insan haklarına yönelik saygının (29 (1) (b)) gelişmesi dahil çocuğun potansiyelinin tam olarak ve bütünlüklü gelişimi (29 (1) (a)), kimlik ve bağlılık duygusunun gelişmesi (29 (1) (c)), çocuğun sosyalleşmesi ve başkalarıyla etkileşimi (29 (1) (d)) ve çevreyle etkileşimidir (29 (1) (e)).

2. Madde 29 (1) Madde 28’de tanınan çocuğun eğitim hakkına çocuğun haklarını ve doğuştan gelen saygınlığını yansıtan nitel bir boyut daha katmanın ötesinde; aynı zamanda eğitimin çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olması gerektiğinde ısrar etmekte, eğitim süreçlerinin burada belirtilen ilkelere uyumlu olması zorunluluğuna işaret etmektedir.¹ (1) Her çocuğun hakkı olan eğitim, çocuğa yaşam becerileri kazandıracak, çocuğun insan haklarının hepsinden tam olarak yararlanma kapasitesini güçlendirecek ve uygun insan hakları değerlerini içeren bir kültürü yaygınlaştıracak bir eğitim olmalıdır. Amaç, becerilerini, öğrenme ve diğer alanlardaki kapasitelerini, insan olarak saygınlığını, öz saygısını ve kendine güvenini geliştirerek çocuğun güçlendirilmesidir. Bu bağlamda “eğitim”, örgün okul eğitiminin çok ötesine geçerek, çocuklara tek tek veya toplu olarak kişiliklerini, yeteneklerini ve becerilerini geliştirme, toplum içinde eksiksiz ve doyurucu bir yaşam sürdürme imkanlarını yaşam deneyimlerini ve öğrenme süreçlerini kapsamaktadır.

3. Çocuğun eğitim hakkı salt bir erişim (Madde 28) değil aynı zamanda bir içerik meselesidir. İçeriği Madde 29 (1)’de yer alan değerlere kök salmış bir eğitim, her çocuk için, küreselleşmenin, yeni teknolojilerin ve ilgili olguların gündeme getirdiği köklü bir değişim döneminde ortaya çıkacak durumlara yaşam süresince dengeli ve insan haklarından yana tepkiler verebilme açısından vazgeçilmez bir araçtır. Ortaya çıkabilecek durumlar arasında, başkalarının yanı sıra, yerel ile küresel, kişi ile topluluk, gelenek ile modernlik, kısa ve uzun dönemli mülahazalar, rekabet ve fırsat eşitliği, bilgi alanının gelişmesi ile bunu içselleştirme kapasitesi ve manevi olan ile maddi olan arasındaki olası gerilimler yer almaktadır.² Ne var ki, eğitimle ilgili olarak geliştirilen ulusal ve uluslararası programlara ve politikalara bakıldığında, madde 29 (1)’de yer alan öğelerin büyük ölçüde gözden kaçırıldığını veya daha sonra bunlara kozmetik amaçlarla yer verilmiş olduğunu görüyoruz.

4. Madde 29 (1), taraf Devletlerin, eğitimin geniş bir alana yayılan değerlere yönlendirilmesi gerektiğinde anlaşmaya vardıklarını belirtmektedir. Bu anlaşma, dünyanın birçok yerinde kurulu bulunan din, ulus ve kültür sınırlarını aşmaktadır. İlk bakışta, madde 29 (1)’de dile getirilen çeşitli değerlerin bir bölümünün belirli durumlarda birbiriyle çelişeceği izlenimi edinilebilir. Dolayısıyla, paragraf 1 (d)’de atıfta bulunulduğu şekilde bütün haklar arasındaki anlayışı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirmeye yönelik çabalar, paragraf 1 (c) uyarınca çocuğun kendi kültürel kimliğine, diline ve değerlerine; yaşadığı veya gelmiş olduğu ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara yönelik saygısının geliştirilmesini hedef alan politikalarla otomatikman uyuşmayabilir. Ancak aslında, bu hükmün önemi, bir yanıyla, tam da eğitime yönelik dengeli bir yaklaşım öngörmesinde ve farklı değerleri diyalog ve farklılıklara saygı ortamı içinde uzlaştırma vurgusunda yatar. Dahası, çocukların, bir grup halkı diğerinden tarihsel olarak ayırmış farklılıklar üzerinden köprüler oluşturabilme gibi özgün bir kapasiteleri de vardır.

Madde 29 (1)’in işlevleri

5. Madde 29 (1), eğitimin gerçekleştirilmesi gereken hedeflerin bir envanteri veya listesi olmanın çok ötesinde anlam taşımaktadır. Sözleşme’nin genel bağlamı içinde bu madde, başka şeylerin yanı sıra, aşağıdaki boyutlara açıklık kazandırmaktadır.

6. Birincisi, bu madde Sözleşme’nin hükümleri arasındaki vazgeçilmez ilişkiyi ve bütünlüğü vurgulamaktadır. Madde, başka maddelerden sonuçlar çıkarmakta, bu maddeleri pekiştirmekte,

¹ Komite, bu konuda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin eğitim hakkı ile ilgili 13 sayılı Genel Yorum’unu (1999) dikkate almaktadır. Bu Genel Yorum, başka hususların yanı sıra, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 13 (1) maddesinde yer alan eğitim haklarıyla ilgilidir. Komite, ayrıca, Sözleşme’nin 44’üncü Maddesinin 1 (b) paragrafına göre taraf Devletlerin sunmak durumunda oldukları periyodik raporların biçimine ve içeriğine ilişkin genel yönlendirici ilkelere de dikkat çekmek ister (CRC/C/58), paragraflar; 112-116.

² Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Öğrenme: İçteki Hazine, 21. Yüzyıl için Eğitim Uluslararası Komisyonu’nun Raporu, 1996, ss. 16-18.

bütünlemede ve tamamlamaktadır; dolayısıyla, söz konusu maddenin diğer maddelerden yalıtık biçimde kavranması mümkün değildir. Bu çerçevede, Sözleşme'nin genel ilkelerine – ayırım gözetmeme (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3); yaşam, yaşama ve gelişme hakkı (madde 6) ve görüşlerini ifade etme ve bu görüşlerin dikkate alınmasını sağlama hakkı (madde 12) – ek olarak başka birçok hükümden daha söz edebiliriz. Örneğin, ana babaların hakları ve sorumlulukları (maddeler 5 ve 18), ifade özgürlüğü (madde 13), düşünce özgürlüğü (madde 14), bilgilenme hakkı (madde 17), özürli çocukların hakları (madde 23), sağlık amaçlı eğitim hakkı (madde 24), eğitim hakkı (madde 28) ve azınlık gruplara mensup çocukların dilsel ve kültürel hakları gibi (madde 30).

7. Çocukların hakları, bağlamdan yoksun, ayrılmış veya yalıtık değerler olmayıp, kısmen madde 29 (1)'de ve Sözleşme'nin girişinde betimlenen daha kapsamlı etik çerçeve içinde yer alırlar. Sözleşme'ye yönelik olarak dile getirilen birçok eleştirinin yanıtını bu hükümden bulmak mümkündür. Dolayısıyla, örneğin bu madde ana babaya yönelik saygının; hakların daha genel etik, ahlaki, manevi kültürel veya toplumsal çerçeve içinde görülmesi gerekliliğinin ve çocuk haklarının pek çoğunun dışarıdan dayatılmanın çok dışında, yerel toplulukların değerleriyle iç içe olduğu gerçeğinin önemini vurgulamaktadır.

8. İkincisi, madde, eğitim hakkının yaygınlaştırılacağı sürece önem vermektedir. Bu bakımdan, eğitim sürecine içselleştirilecek değerlerle diğer haklardan yararlanılması için sergilenen çabalar zarar görmemeli, tersine pekiştirilmelidir. Burada kastedilen yalnızca müfredatın içeriği değil aynı zamanda eğitim süreçleri, pedagojik yöntemler ve evde olsun, okulda olsun veya başka bir yerde olsun eğitimin gerçekleştiği ortamdır. Çocuklar, salt okul kapılarından bir kez içeri girdiler diye insan haklarını yitirmiş olmazlar. Dolayısıyla, eğitimin çocuğun onuruna saygı gösterecek, madde 12 (1) uyarınca çocuğun görüşlerini serbestçe dile getirmesine imkan verecek ve okul yaşamına katılmasını sağlayacak biçimde verilmesi gerekir. Eğitimde gözetilecek bir başka husus da disipline getirilen ve madde 28 (2)'de belirtilen katı sınırlara uyulması ve okulların şiddetten arındırılmasıdır. Komite'nin sonuç gözlemlerinde defalarca belirttiği gibi, fiziksel ceza uygulanması ne çocuğun onuruna ne de disipline getirilen katı sınırlara saygılı bir davranıştır. Madde 29 (1)'de yer alan değerlere uygun davranılması, çok açık biçimde, okulların kavramın tam anlamıyla çocuk dostu olmasını ve çocuğun onuru ile her bakımdan uyum taşımasını gerektirmektedir. Çocukların okul yaşamına katılmaları, okul toplulukları ve öğrenci konseyleri oluşturulması, yaşıt eğitimi ve danışmanlığı ve çocukların okullarındaki disiplin kovuşturmalarına katılmaları, öğrenme ve haklardan yararlanma süreçlerinin birer parçası haline getirilmelidir.

9. Üçüncüsü, madde 28 taraf Devletlerin eğitim sistemlerinin oluşturulması ve bu sistemlere erişim sağlanması alanındaki yükümlülüklerine odaklanırken, madde 29 (1) de belirli bir kalitedeki eğitime kişisel ve öznel erişim hakkını vurgulamaktadır. Sözleşme'de çocuğun yüksek yararı gözetilerek hareket edilmesinin öneminin vurgulanmasıyla tutarlılık taşıyan bu madde, çocuk merkezli eğitim mesajını vermektedir. Buna göre, eğitimin ana hedefi, birey olarak çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve becerilerinin geliştirilmesidir; bu arada her çocuğun kendine özgü özelliklere, ilgi alanlarına, becerilerine ve öğrenme gereksinimlerine sahip olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.³ Dolayısıyla, müfredatın çocuğun sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik koşullarıyla, halihazırdaki ve gelecekteki gereksinimleriyle doğrudan ilgili olması; çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini tam olarak dikkate alması gerekmektedir. Öğretim yöntemleri de, farklı konulardaki çocukların farklı gereksinimlerine göre biçimlendirilmelidir. Eğitim, ayrıca, temel yaşam becerilerinin her çocuk tarafından öğrenilmesini ve hiçbir çocuğun yaşamında karşılaşılabileceği durumlarla baş edebileceği donanımı kazanmadan okuldan ayrılmamasını hedeflemelidir. Temel becerilerden kastedilen salt sayısal ve sözel becerilerin ötesine geçen yaşam

³ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Özel Gereksinimler Eğitimi ile İlgili Salamanca Açıklaması ve Eylem Çerçevesi, 1994, s. viii.

becerileridir. Bu tür beceriler arasında dengeli karar verebilme ve uyuşmazlıkları şiddete başvurmaksızın çözebilme becerilerinin yanı sıra, çocuklara yaşamlarında kendi tercihleri doğrultusunda yol alma imkanları sağlayan sağlıklı yaşam tarzları, olumlu sosyal ilişkiler ve sorumluluk anlayışı, eleştirel düşünme, yaratıcı yetenekler ve diğerleri yer almaktadır.

10. İster açık ister üstü kapalı olsun, Sözleşme'nin 2. maddesinde belirtilenlerin herhangi birine dayalı ayrımcılık, çocuğun insanlık onuruna aykırı düştüğü gibi, çocuğun eğitim fırsatlarından yararlanma kapasitesini zedeleyici, hatta yok edici bir durumdur. Çocuğun eğitim fırsatlarına erişiminin önlenmesi en başta Sözleşme'nin 28. maddesi ile ilgili bir konu olmasına karşın, madde 29 (1)'de belirtilen ilkelere uyulmaması da birçok yönden benzer sonuçlara yol açabilir. Aşırı bir örnek verecek olursak, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, sözgelimi toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerine uygun olmayan bir müfredatla, mevcut eğitim fırsatlarından kız çocukların sağlayabileceği yararları sınırlandıran düzenlemelerle ve kız çocukların katılımını caydırıcı nitelikteki güvensiz ve dostane olmayan ortamlarla da pekiştirilebilir. Ayrıca, özürlü çocuklara yönelik ayrımcılık da pek çok örgün eğitim sisteminde, bu arada ev dahil olmak üzere örgün olmayan eğitim ortamlarında yaygın durumdadır.⁴ HIV/AIDS'li çocuklara her iki ortamda da ağır biçimde ayrımcılık uygulanmaktadır.⁵ Bu tür bütün ayrımcı uygulamalar, eğitimin çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel becerilerinin mümkün olan en üst düzeyde geliştirilmesine yönelik olmasını öngören 29 (1) (a) maddesinde yer alan gerekliliklerle açık çelişki halindedir.

11. Komite, ayrıca, madde 29 (1) ile ırkçılık, ırksal ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlüklere karşı mücadele arasındaki bağlantılara açıklık getirme arzusunda. Irkçılık ve ilgili olgular, cehaletin; ırksal, etnik, dinsel, kültürel, dilsel ve diğer farklılıklara ilişkin temelsiz korkuların hüküm sürdüğü, insanlara çarpıtılmış bir takım değerlerin öğretildiği ve bu değerlerin yaygınlaştırıldığı yerlerde yeşerir. Bütün bu olumsuzluklara karşı güvenilir ve kalıcı panzehir ise, madde 29 (1)'de belirtilen değerlerin kavranmasını ve bu değerlerin gözetilmesini sağlayacak türde bir eğitimidir. Söz konusu değerler arasında farklılıklara saygı gösterilmesi, ayrımcılık ve önyargıların her yönüne karşı çıkılması yer alır. Dolayısıyla, ırkçılık ve ilgili olgulara karşı yürütülecek bütün kampanyalarda eğitime yüksek öncelik tanınmalıdır. Bu çerçevede önemle vurgulanması gereken bir başka nokta da tarihsel oluşumu ve seyri içinde ırkçılığın öğretilmesinin, özellikle de ırkçılığın belirli topluluklarda kendini ortaya koyduğu veya koymuş olduğu biçimlerin sergilenmesinin gerekliliğidir. Irkçı davranış, yalnızca "ötekiler" tarafından benimsenen bir davranıştan ibaret değildir. Dolayısıyla, insan ve çocuk hakları, ayırım gözetmeme gibi konularda eğitim verilirken çocuğun kendi topluluğu üzerine odaklanması önemlidir. Bu içerikteki bir öğretim, ırkçılığın, etnik ayrımcılığın, yabancı düşmanlığının ve ilgili hoşgörüsüzlüklerin önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına önemli katkılarda bulunabilir.

12. Dördüncüsü, madde 29 (1) eğitime bütünsel bir yaklaşımda ısrar etmektedir. Bu yaklaşım, sunulan eğitim fırsatlarının, eğitimin fiziksel, zihinsel, manevi ve duygusal açıdan geliştirici yönleri; zihinsel, sosyal ve pratik boyutları ile çocukluk ve yaşam boyu kalıcı yönler arasında uygun bir denge kurulmasını öngörmektedir. Eğitimin en genel anlamdaki hedefi, çocuğun özgür bir topluma tam olarak ve sorumluluk duygusuyla katılma yeteneklerini ve fırsatlarını azamiye çıkarmaktır. Burada vurgulanması gereken husus, en başta bilgi biriktirilmesine, rekabetin teşvikine ve çocuklar üzerine aşırı yük bindirilmesine odaklanan türde bir öğretimin, çocuğun kendi becerilerini ve yeteneklerini tam olarak ve uyumlu biçimde geliştirmesine ciddi biçimde engel olabileceğidir. Eğitim, çocuk dostu, esinlendirici ve motive edici özellikler taşımalıdır. Okullarda insancıl ortamlar oluşturulmalı ve çocukların oluşum halindeki kapasitelerine uygun biçimde gelişmelerine olanak tanınmalıdır.

⁴ Bakınız, özürlü kişilerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 5 (1994).

⁵ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi'nin HIV/AIDS'li bir dünyada yaşayan çocuklar başlığı altında 1998 yılında yaptığı Genel Tartışma Günleri'de belirlenen tavsiyeler (A/55/41, para. 1536).

13. Beşincisi, bu madde, eğitimin, Sözleşme’de yer alan bir dizi özel etik değeri yaygınlaştıracak ve pekiştirecek biçimde tasarlanması ve verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, bütünsel olarak biçimde, barış, hoşgörü ve doğal çevreye saygı gibi değerlerin yerleştirilmesi öngörülmektedir. Bu, multi-disipliner bir yaklaşımı gerektirebilecektir. Madde 29 (1)’de belirtilen değerlerin yaygınlaştırılması ve pekiştirilmesi, salt başka yerlerdeki sorunlar nedeniyle değil, çocuğun kendi topluluğundaki sorunlar üzerinde odaklanması açısından da gereklidir. Bu bakımdan eğitimin aile içinde gerçekleşmesi gerekir; ama okulların ve toplulukların da bu alanda üstlenmeleri gereken roller vardır. Örneğin, doğal çevreye yönelik saygının geliştirilmesi açısından, eğitimin, çevre ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili konuları sosyoekonomik, sosyokültürel ve demografik konulara bağlaması gerekir. Benzer biçimde, çocuk doğal çevreye saygılı olmayı evinde, okulunda ve topluluğunda öğrenmelidir. Bu alandaki eğitim hem ülkedeki hem de uluslararası sorunları ele almalı, çocukları yerel, bölgesel veya küresel ölçekteki çevre projelerine aktif biçimde katmalıdır.

14. Altıncısı, uygun eğitim fırsatlarının, diğer bütün insan haklarının yerleşmesi ve her birinin bölünemezliğinin kavranması açısından taşıdığı yaşamsal önemdeki rolü yansıtmaktadır. Bir çocuğun özgür bir topluma tam olarak ve sorumluluk bilinciyle katılma kapasitesi, yalnızca eğitimin doğrudan engellenmesiyle değil aynı zamanda bu maddede tanınan değerlere ilişkin anlayışın yaygınlaşmamasıyla da zedelenebilir veya yok edilebilir.

İnsan hakları eğitimi

15. Madde 29 (1) ayrıca, 1993 yılında Viyana’da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı tarafından çağrısı yapılan ve uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen çeşitli insan hakları eğitimi programlarının temel zemini olarak da değerlendirilebilir. Ne var ki, bu tür etkinlikler çerçevesinde çocuk haklarına her zaman gerektiği biçimde yer tanınmamıştır. İnsan hakları eğitiminin insan hakları anlaşmalarının içeriği konusunda bilgi sağlaması gerekir. Ancak, çocukların da, evde olsun, okulda olsun, topluluk içinde olsun insan hakları standartlarının uygulamada yaşama geçirildiğini görerek bu hakları öğrenmeleri gerekir. İnsan hakları eğitimi, kapsamlı ve yaşam boyu devam edecek bir süreç olmalı, bu süreç insan haklarıyla ilgili değerlerin çocukların gündelik yaşantılarına ve deneyimlerine yansımalarıyla başlamalıdır.⁶

16. Madde 29 (1)’de yer alan değerler barışın var olduğu bölgelerdeki çocuklar için de önemli olmakla birlikte, çatışma veya olağanüstü durumların hüküm sürdüğü bölgelerde yaşayan çocuklar için ayrı bir önem taşır. Dakar Eylem Çerçevesi’nde de değinildiği gibi, eğitim sisteminin silahlı çatışmaların, doğal felaketlerin ve istikrarsızlığın dalgasını taşıdığı yerlerde eğitim programları karşılıklı anlayışı, hoşgörüyü ve barışı yerleştirecek, şiddet ve çatışmaları önleyecek biçimde yürütülmelidir.⁷ Uluslararası insan hakları hukukuna ilişkin eğitim de, Madde 29 (1)’in yaşama geçirilmesi açısından verilen uğraşların önemli, ancak çoğu kez ihmal edilen bir boyutunu oluşturur.

Uygulama, izleme ve değerlendirme

17. Bu maddede yansıma bulan amaçlar ve değerler hayli genel terimlerle ifade edilmiştir ve bunların uzantıları da potansiyel olarak hayli geniş bir alanı kapsamaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu durum kimi taraf Devletleri, ilgili ilkelerin yasal düzenlemelerde veya idari yönergelerde yer almasının gereksiz, hatta uygunsuz olacağı varsayımına yönelmiştir. Bu varsayım temelden

⁶ Bakınız, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Onyılı’nı ilan eden 23 Aralık 1994 tarih ve 49/184 sayılı Genel Kurul kararı.

⁷ Herkes için Eğitim: Toplu Taahhütlerimizin Yerine Getirilmesi, 26-28 Nisan 2000 tarihlerinde Dakar’da yapılan Dünya Eğitim Forumu’nda benimsenen Bildirge.

yoksundur. Ulusal yasalar veya politikalarda resmi anlamda benimsenmedikleri sürece, bu ilkelerin eğitim politikalarının yönlendirilmesinde gerçek anlamda kullanılması uzak bir olasılıktır. Bunu dikkate alan Komite, taraf Devletlere, söz konusu ilkeleri her kademedeki eğitim programlarına ve yasal düzenlemelerine içselleştirmek üzere gerekli adımları atma çağrısında bulunur.

18. Madde 29 (1)'in etkili biçimde yerleşik kılınması, mevcut müfredatın temelden gözden geçirilerek eğitimin çeşitli amaçlarını içerecek biçimde düzenlenmesini; ders kitapları ile diğer öğretim materyallerinin ve teknolojilerinin, bu arada okul politikalarının sistematik biçimde yeniden ele alınmasını gerektirir. Bu maddede yer alan amaçların ve değerlerin, daha derinlere inen değişiklikler özendirilmeksizin salt halihazırdaki sistemin üzerine eklenmesi açık biçimde yetersiz kalacaktır. Sözü edilen değerleri aktarmaları, yaygınlaştırmaları, öğretmeleri ve mümkün olduğunca örneklendirmeleri beklenen kişilerin kendileri bunların önemi konusunda ikna olmadıkları sürece, bu değerler daha geniş kapsamlı müfredata içselleştirilemez ve bununla tutarlı bir yapıya kavuşturulamaz. Dolayısıyla, madde 29 (1)'de yer alan ilkelerin benimsenmesini sağlayacak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları, öğretmenler, eğitim yöneticileri ve çocuk eğitiminde yer alan diğer kesimler açısından büyük önem taşır. Önemli olan bir başka husus da, okullarda kullanılan öğretim yöntemlerinin, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve madde 29 (1)'de belirtilen eğitimin amaçlarının ruhunu ve öngördüğü eğitim felsefesini yansıtacak nitelikte olmasıdır.

19. Buna ilaveten, okul ortamı da, madde 29 (1) (b) ve (d) paragraflarında yer verilen özgürlük ve anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği; bütün halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ve kişilerle yerli halklar arasında dostluk ruhunu yansıtacak nitelikte olmalıdır. Kavgacılığa, diğer şiddet içeren ve dışlayıcı uygulamalara izin veren bir okul, madde 29 (1)'deki gereklilikleri karşılayacak bir okul olamaz. “İnsan hakları eğitimi” terimi, çoğu kez, ilgili bağlantılarını aşırı basitleştiren bir biçimde kullanılmaktadır. Resmi anlamda insan hakları eğitimine ek olarak gereken, yalnızca okullarda ve üniversitelerde değil, daha geniş anlamda topluluklar içinde de insan haklarına uygun değerlerin ve politikaların yaygınlaştırılmasıdır.

20. Genel olarak bakıldığında, taraf Devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmek üzere başlatmaları gereken çeşitli girişimler, Sözleşme'nin kendisi madde 42 uyarınca yaygınlaştırılmadıkça sağlam bir zemine oturmayacaktır. Sözleşme'nin geniş bir kesime yaygınlaştırılması aynı zamanda çocukların da kendi haklarını gündelik yaşamları sırasında savunma ve geliştirme rollerini kolaylaştıracaktır. Sözleşme'nin daha geniş biçimde yaygınlaştırılması açısından taraf Devletler, bu hedefe ulaşmak için aldıkları önlemleri de bildirmeliler ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Sözleşme'nin çeşitli dillerdeki versiyonlarını içeren bir veritabanı geliştirmelidir.

21. Genel anlamda medyanın da gerek madde 29 (1)'de yansıma bulan değerlerin ve hedeflerin yaygınlaştırılmasında gerekse kendi etkinliklerinin bu hedeflere yönelik başka çabalara zarar vermemesini sağlamada merkezi bir role sahiptir. Hükümetler, madde 17 (a) uyarınca, “kitle iletişim araçlarını çocuklar için sosyal ve kültürel açılarından yararlı materyaller yaymaya özendirme” yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.⁸

22. Komite taraf Devletlere, dinamik bir süreç olarak eğitime daha fazla dikkat etmeleri ve madde 29 (1) çerçevesindeki değişiklikleri zaman çizgisinde ölçme açısından yöntemler geliştirmeleri çağrısında bulunur. Her çocuğun kaliteli eğitim alma hakkı vardır ve bu hak da öğrenme ortamlarının, öğretim ve öğrenim süreçlerinin ve materyallerinin ve nihayet öğrenim çıktılarının kalitesine odaklanmayı gerektirir. Komite, halen okulda olsunlar olmasınlar çocuklar,

---

⁸ Komite, bu konuda, çocuklar ve medya ile ilgili olarak 1996 yılında yaptığı Genel Tartışma Günleri'nde ortaya çıkan tavsiyeleri hatırlatmaktadır (bakınız, A/53/41 para. 1396).

öğretmenler, gençlik önderler, eğitim alanındaki yöneticiler ve denetçiler dahil olmak üzere süreçte yer alan bütün aktörlerin görüşlerini temel alarak sağlanan ilerlemenin değerlendirilmesi için fırsatlar sunabilecek araştırmaların önemine dikkat çeker. Komite, bu bakımdan, çocukların, ana babaların ve öğretmenlerin eğitimle ilgili kararlara girdi sağlayabilecekleri ülke ölçeğinde izlemenin önemini vurgulamak ister.

23. Komite taraf Devletlere, madde 29 (1)'de yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecini izlemek üzere kapsamlı ulusal eylem planları hazırlamaları çağrısında bulunur. Böyle bir planın çocuklara yönelik bir ulusal eylem planı veya ulusal insan hakları eğitim stratejisi gibi daha geniş bir çerçevede hazırlanması halinde Hükümetin, bu planın her koşulda madde 29 (1)'de yer alan bütün konuları ele almasını sağlaması ve bunu çocuk hakları perspektifinden yapması gerekir. Komite, Birleşmiş Milletlerin ve eğitim politikaları ve insan hakları eğitimi ile ilgilenen diğer uluslararası kuruluşların, madde 29 (1)'in uygulanmasını daha etkili kılacak şekilde daha ileri düzeyde eşgüdüm sağlamaları çağrısında bulunur.

24. Bu maddede yer alan değerlerin yaygınlaşmasına yönelik programların tasarımı ve uygulanması, Hükümetlerin insan hakları ihlallerinin ortaya çıktığı hemen hemen bütün durumlarda verecekleri standart tepkinin bir parçası haline getirilmelidir. Dolayısıyla, 18 yaşından küçüklere yönelik ırkçılık, ırksal ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlük durumları ortaya çıktığında, bundan belirli bir Hükümetin genel olarak Sözleşme'de yer alan değerleri yeterince yaygınlaştıramadığı ve özellikle de madde 29 (1)'in gerektirdiklerini yeterince yapmadığı sonucunu çıkarmak mantıksız olmayacaktır. O halde, madde 29 (1) çerçevesinde uygun ek önlemlerin alınması gerekir. Bu önlemler arasında, Sözleşme'de yer alan hakların gerçekleşmesi açısından hangi eğitim tekniklerinin olumlu bir etki yaratabileceğinin araştırılması ve sonuçta uygun yöntemlerin benimsenmesi de yer almaktadır.

25. Taraf Devletler ayrıca, mevcut politikaların veya uygulamaların madde 29 (1)'e uygun olmadığı yönündeki şikayetlere yanıt verecek bir değerlendirme usulü geliştirmeyi de göz önüne almalıdırlar. Bu tür değerlendirme usulleri her durumda yeni hukuksal, idari veya eğitsel organlar oluşturulmasını zorunlu kılmayabilir. Komite, bu madde ile ilgili rapor veren taraf Devletlerden, ulusal veya yerel ölçekte mevcut olup Sözleşme'ye uygun olmadıkları iddia edilen mevcut yaklaşımların değerlendirilmesini sağlayacak gerçek imkanlardan da söz etmelerini talep etmektedir. Bu tür değerlendirmelerin nasıl başlatılabileceği ve rapor dönemi içinde bu türden kaç değerlendirme yapıldığı gibi konulardaki bilgiler de iletilmelidir.

26. Komite, taraf Devletlerin madde 29 (1) ile ilgili raporlarının incelenmesi sürecini daha iyi oturtmak amacıyla ve ayrıca raporların ilgili etmenlere ve güçlülere de yer vermesini öngören 44. madde uyarınca, her taraf Devletten, periyodik raporlarında kendi egemenlik alanları içinde bu hükümde yer alan değerlerin yaygınlaştırılması açısından daha kararlı çabalar gerektiren en önemli öncelikler olarak nelerin görüldüğünü ayrıntılı olarak belirtmesini ve belirlenen sorunların ele alınması için gelecek 5 yıl içinde gerçekleştirilecek etkinlikler programını özetlemesini talep eder.

27. Komite, Birleşmiş Milletler organları ve kuruluşlarıyla rolleri Sözleşme'nin 45. maddesinde belirtilen diğer yetkili mercileri, Komite'nin madde 29 (1) ile ilişkili çalışmalarına daha aktif ve sistematik katkıda bulunmaya davet eder.

28. Madde 29 (1)'e uygunluk amacıyla hazırlanan kapsamlı ulusal eylem planlarının uygulanması, madde 4'e uygun olarak, gerekli insani ve finansal kaynakların mümkün olan en azami düzeyde sağlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, Komite, kaynak kısıtlılıklarını herhangi bir taraf Devletin gerekli önlemleri hiç almamasının veya yeterince almamasının haklı gerekçesi saymamaktadır. Komite, bu bağlamda ve taraf Devletlerin uluslararası işbirliğini gerek genel anlamda (Sözleşme'nin maddeler 4 ve 45'inci maddeleri) gerekse eğitimle ilgili olarak geliştirme yükümlülüklerinin ışığında, taraf Devletlere, programların madde 29 (1)'de yer alan ilkeleri tümüyle dikkate alacak biçimde hazırlanmasını sağlamak üzere kalkınma işbirliğine yönelmeleri çağrısında bulunur.